

רוב כמברר ורוב כמבטל

פסול באחד מחמישה קורבנות

במסכת פסחים דף פ"ח עמ' ב' דנה הגמרא במקרה שבו נשחטו חמישה קורבנות פסח, ולאחר שהופשטו העורות נמצא כי באחד מהם נמצאת יבלת וממילא הקורבן פסול. הדין הוא כי כל חמשת הקורבנות פסולים הם ו"יוצאים לבית השריפה".

עם זאת, מקריביהם פטורים מלעשות פסח שני, שכן כל אחד עשוי להיות מי שפסחו היה כשר בעת השחיטה וזריקת הדם, וממילא הפסח השני שהוא מביא אינו קרבן, ודבר שאינו קרבן, אסור להביא לעזרה בבית המקדש.

הכתוב אומר (דברים י"ב, כ"א) "כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלוֹקֶיךָ לשוֹם שְׁמוֹ שֶׁם וּזְבַחַת מִבְּקֶרֶךְ וּמִצְאֲנֶךָ אֲשֶׁר נָתַן ה' לְךָ כֹּאֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ וְאָכַלְתָּ בְּשַׁעֲרֶיךָ בְּכָל אוֹתוֹת נַפְשֶׁךָ".

במסכת קידושין (דף נ"ז עמ' ב') דרשו חז"ל "כי ירחק ממך המקום וזבחת - ברחוק מקום אתה זובח (חולין), ואי אתה זובח במקום קרוב, פרט לחולין - שלא יישחטו בעזרה".

אביי מסייג את הדברים ואומר כי הפטור מהבאת פסח שני נאמר רק אם הקורבנות התערבו לאחר זריקת הדם, שכן בעת הזריקה היה ארבעה מהקורבנות כשרים לאכילה.

אבל אם התערבו הקורבנות לפני זריקת הדם, הרי שאיש לא יצא ידי חובה בקורבן פסח, משום שיש תנאי שבשעת שחיטת וזריקת הפסח יהיה הקורבן ראוי לאכילה, וכלשון רש"י (שם דיבור המתחיל "חייבין") "כולם חייבים - שאין כאן כשר, לפי שלא נזרק הדם לאכילת בשר". על כן, חייבים כולם לעשות פסח שני.

אברהם וינרוט

שאלת ה"חיות דעת"

על הדין לפיו אם התערבו חמשת הקורבנות לפני זריקת הדם אין פטור מפסח שני, כיון שבזמן הזריקה הם לא היו ראויים לאכילה, תמה רבי יעקב לורברבוים (בעל "נתיבות המשפט") בספרו "חיות דעת" (באורים סימן ק"א ס"ק ה), מדוע אין הם ראויים לאכילה? הרי בשר הקורבן הפסול יתבטל ברוב? מדוע שונה דין הקורבן ממקרה רגיל של חמש בהמות שנשחטו ונתערב בשרן שכל חתיכה מותרת באכילה. כך למשל נפסק בשולחן ערוך (יורה דעה סימן ק"י סעיף ג') "בשר הנמצא בשוק, או ביד עובד כוכבים, מותר (לאכלו), כיון שרוב החנויות מוכרות בשר שחטה, דכל דפריש מרובא פריש?"

שני דיני רוב

דין רוב נלמד מן הכתוב (שמות כ"ג, ב') "לא תהיה אחרי רבים לרעות, ולא תענה על ריב לנטות, אחרי רבים להטות". מפסוק זה, אנו למדים שני דינים:

א. הרוב מכריע את הספק (בבית הדין) ומברר כיצד יש לנהוג.

במקרה של חתיכה הנלקחת ממקום של רוב היתר ומעט איסור, יש לומר על כל חתיכה כי היא מן רוב המותרות ואינה מן האסורות. (ראה למשל תשובות ר' ישעיה מטראני, מודפס בשערי טהרה על מסכת טהרות פ"א ה"ד ד"ה "ועוד" דף ח. בדפי הספר).

ב. המיעוט שבתערובת בטל לרוב ומוגדר על פי ההגדרה של הרוב. בתערובת -

המיעוט הופך להיתר!

רש"י במסכת חולין דף צ"ח ע"ב ב' ד"ה "דמדאורייתא" מבאר כי ביטול טעם של איסור בהיתר נלמד מביטול דעת המיעוט בבית דין.

סברת הדבר היא כי אלמלא היה המיעוט בטל לרוב לא היה בית הדין יכול לפסוק את ההלכה, שהרי בסנהדרין צריך להיות מספר קצוב של דיינים, שבעים ואחת (סנהדרין גדולה) עשרים ושלושה (סנהדרין קטנה) או שלושה (בית דין רגיל), וממילא אם המיעוט לא יצטרף לפסק ההלכה לא יהיה תוקף לפסק. ובהכרח עלינו להגדיר את דעת כל דייני "בית הדין" על פי שיטת הרוב, והמיעוט נחשב כמסכים לדעת הרוב.

מכאן ניתן ללמוד אפוא גם לשאר דיני התורה שבתערובת של מיעוט איסור ברוב היתר ניתן להגדיר גם את המיעוט של האיסור כמותר משום שהוא בטל להגדרת הרוב ונהפך להיתר.

נהגה | רוב כמברר ורוב כמבטל

דוגמאות לשני הדינים השונים הללו:

א. רוב כמברר:

במסכת בבא קמא דף מו עמ' א' ועמ' ב' מצינו: "המוכר שור לחברו ונמצא נגחן, רב אמר: הרי זה מקח טעות, ושמואל אמר: יכול שיאמר לו לשחיטה מכרתיו לך. רב אמר: הרי זה מקח טעות, לך אחר הרוב, ורוב האנשים רוכשים שור לחרישה; ושמואל אמר: יכול שיאמר לו לשחיטה מכרתיו לך. הולכים אחר הרוב רק באיסורים אך לא בדיני ממונות, אלא המוציא מחברו עליו הראיה".

הרוב כאן נועד לברר האם הרוכש הוא מקבוצת האנשים הקטנה הקונים שור לצרכי שחיטה ואכילת בשרו, או שהוא מקבוצת הרוב הקונה שוורים לצרכי חרישת ועיבוד הקרקע. כלומר, מדובר ברוב שמברר את הספק לשם מה קנה הקונה את השור ולפי זה קובע כיצד יש לנהוג.

ב. רוב כמבטל:

הרמב"ם פוסק בהלכות מאכלות אסורות פרק ט"ז הלכה א' "דבר אסור שנתערב בדבר מותר מין בשאינו מינו בנותן טעם, ומין במינו שאי אפשר לעמוד על טעמו - יבטל ברוב".

כאן הרוב לא מברר מהי החתיכה שאנחנו אוכלים, אלא מגדיר את הרוב והמיעוט כאחד ומחיל על המיעוט את דין הרוב וכאילו כל התערובת מותרת באכילה.

הגבלה בדין רוב - כמבטל

הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות פרק ט"ז הלכה ז' פוסק כי בעלי חיים נחשבים לדבר חשוב שאינו בטל ברוב.

"וכן כל בעלי חיים - חשובים הם ואינם בטלים - לפיכך שור הנסקל שנתערב באלף שוורים ועגלה ערופה באלף עגלות, או ציפור מצורע השחוטה באלף צפרים או פטר חמור באלף חמורים כולם אסורים בהנאה, אבל שאר הדברים אף על פי שדרכן להימנות הרי אלו עולים בשיעורן".

ודוק, הכלל הזה מתייחס אך ורק לרוב כמבטל, ובעל חיים כמוהו כמאכל הנותן טעם - שאינו בטל ברוב. החשיבות גורמת לכך שלא להתבטל בפני הרוב.

אך הלכה זו אינה נוגעת לרוב כמברר. לכן, אם נמצא שור בעיר, ויש בעיר 999 שוורים כשרים ואחד שור הנסקל - בהחלט נאמר כי השור שבפנינו הוא מהרוב המותרים.

אברהם וינרוט

הגבלה בדין רוב - כמברר

במסכת כתובות דף טו עמ' א' מצינו את דברי רבי זירא: "כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, בין לקולא בין לחומרא".

כלומר, אם יש בעיר עשר חנויות לממכר בשר; תשע מהן מוכרות בשר כשר והעשירית מוכרת בשר טרף. אם נמצא בשר ברחוב מחוץ לחנויות ולא ידוע מה מקורו - ההלכה היא שמותר לאכול את הבשר, משום שאנו מניחים שהבשר פרש מרוב החנויות הכשרות וכפי הכלל "כל דפריש מרובא פריש".

אך אם הבשר לא פרש מאחת החנויות, אלא האדם קנה את הבשר מאחת החנויות והוא לא זוכר מאיזו חנות קנה - הרוב לא מועיל, ואסור לאכול את הבשר. ההבדל בין שני המקרים הוא שכאשר הבשר נלקח מתוך החנות הוא נלקח ממקומו ה"קבוע", ואילו כאשר הוא נמצא מחוץ לחנויות הוא נלקח לאחר שהוא "פורש".

ודוק, מגבלה זו של "קבוע" מתייחסת לרוב כמברר, ולשאלה מהיכן הגיעה חתיכת הבשר שבפנינו. אין לכך דבר עם רוב כמבטל של המיעוט. לכן, אם למשל נופלת חתיכה אסורה לתוך סיר שיש בו עוד חתיכות בשר כשרות, אין זה משנה מהיכן נלקחה ויהיה מותר לאכול את הבשר.

תוספות במסכת בבא מציעא

במסכת בבא מציעא דף ו' עמ' ב' מצינו כי העוסק במעשר בהמה מעביר תחת שבטו את הבהמות אחת ואחת ומונה אותם, כאשר על העשירי הוא מכריז "עשירי קודש". והנה, אם כאשר המונה מנה את הטלאים, קפץ בחזרה אל תוך הדיר אחד מהטלאים שכבר יצא מהדיר ונמנה, הדין הוא שכל הטלאים שבדיר פטורים ממעשר בהמה, מפני שמעורב בכל הטלאים שלא נימנו אותו טלה שכבר נמנה ונפטור ממצות מעשר, ובתורה נאמר "כל אשר יעבור תחת השבט העשירי יהיה קודש לה", ודרשו חז"ל "אשר יעבור" - פרט לזה שכבר עבר. מעתה כל טלה שבדיר - הוא ספק אם כבר עבר ופטור. שואל תוספות ד"ה קפץ כולן פטורין - "תימה דלבטל ברובא וליחייבו כולהו במעשר"? במעשר?

נהגה | רוב כמברר ורוב כמבטל

כלומר, מן התורה חד בתרי בטל, אם כן, כשם שרוב מתיר איסורים כך לכאורה היה על הרוב להטיל חיובים, על כל טלה וטלה הנמצא בדיר לומר שהוא מן הרוב? ?

תוספות מנסה ליישב את קושייתו בכך שיש הגבלה על דין ביטול ברוב, לפיה "דבר שבמניין" לא בטל ברוב. לדוגמא בוטנים נמכרים במשקל ולא כבודדים. אבל, סיגרים למשל מוכרים כבודדים. לכן, על שום חשיבותם הם לא נחשבים כקבוצה אחידה והמיעוט לא בטל ברוב. אבל תוספות דוחה הסבר זה שכן הכלל שדבר שבמניין לא בטל ברוב - הוא רק מדרבנן ולא מדאורייתא, וכאן אנו פוטרם את כל הדיר ממעשר בהמה מדאורייתא?

רוב כמברר

הגר"מ אזרחי זצ"ל מציין כי לפי ההבחנה שעמדנו עליה לעיל, ניתן ליישב את שאלת תוספות:

אכן, אם נרצה להשתמש ברוב כמברר, ונשאל מהי הבהמה שבפנינו, הרי שנחליט כי ניתן להתייחס אליה כאילו היא מן הרוב שאינו מנוי וחייבת במעשר. אבל, האם ניתן להגדיר את הספירה כוודאית וממילא את העשירי כ"עשירי ודאי"? לא! כאשר התורה מצווה לספור - החיוב הוא לספור ספירה מדויקת, ומספר מדויק מחייב אותנו להיות במלא הוודאות ולא להסתמך על הרוב. שמא תאמר, מדוע לא נשתמש כאן ברוב כמבטל וכמגדיר של הטלה כחייב במעשר? התשובה היא כי ביטול יכול להסיר מהמיעוט את הגדרתו כפסול או אסור, אך אינו יכול לתת לו הגדרה חיובית. נבאר.

החידוש של ה"עונג יום טוב"

רבי יום טוב ליפמן הלפרין (רבה של ביאליסטוק) בשו"ת עונג יום טוב סימן ד' נשאל על דבר מקרה שבו התערבו חוטים שנטוו שלא לשם ציצית בחוטים שנטוו לשם מצות ציצית האם מותר להטילם בבגד שיש בו ארבע כנפות החייב בציצית? תשובתו היא כי מן התורה "חד בתרי בטל" רק במובן זה שאם התערב דבר שיש בו איסור או פסול בדבר כשר, הרי שהתורה אמרה כי **הסתלק פסולו מעליו**. אבל רוב לא מאפשר למיעוט לקבל את מעלת הרוב.

אברהם וינרוט

כך למשל: אם אדם שאינו כשיר להיות רופא יעמוד בין תשעה רופאים - הוא לא יקבל הגדרה של רופא עקב כך. לכן, מצה שלא נאפתה לשמה - לא תהפוך לאפויה לשמה מכוח הביטול ברוב, ופתילים שלא נטוו לשמם לא יהפכו לכשרים רק מכוח הביטול ברוב. ובלשונו: "אפילו נתערב במצות האפוויות לשמן לא יועיל הביטול לומר שהוא ישיג את מעלת המבטל. די לנו שמועיל ביטול להסיר חסרון המתבטל ולא להשיג מעלת המבטל. על כן, כל המצות שבתערובת אינן ראויות לצאת בהן ידי חובת מצה".

ישוב שאלת תוספות

בהתאם לחידושו של ה"עונג יום טוב" ברור כי אי אפשר להגדיר את הטלה שקפץ לעדר והוא "פטור" - כמי שחייב במעשרות. הביטול ברוב מסיר חסרון ופסול, אך אינו יכול לתת כושר ולהגדיר את הטלה המנוי הפטור - כחייב במצוות מעשר.

ישוב שאלת ה"חוות דעת"

בהתאם לחידושו של ה"עונג יום טוב" מיושבת באחת קושיית ה"חוות דעת", מדוע אין ביטול ברוב במקרה של ארבעה קורבנות פסח שהתערבו בקורבן פסול (עם יבלת)?

והתשובה היא שבקרבן פסח יש עבודות שהן מוגדרות כ'עבודה' רק אם הן נעשות במה שהוקדש ל'קרבן' ומוגדר כ'קרבן':

שחיטת הקרבן; קבלת דם הקורבן, זריקת דם הקורבן צריך שייעשו במה שחל עליו שם 'קרבן'.

בהמה הפסולה לקרבן, גם אם היא בטילה ברוב בהמות הכשרות לקרבן, אינה יכולה לקבל דין 'קרבן' ולהיות מוגדרת כ'קורבן', וממילא השחיטה שלה אינה "שחיטת קרבן"; הזריקה של דמה אינה "זריקת דם קרבן". לא די להתייחס אליה כאילו אין בה איסור הקרבה, אלא היא צריכה לקבל דין 'קרבן'.

זה לא רק ביטול הפסול השלילי אלא העדר הגדרה חיובית! ע"י ביטול ברוב אי אפשר לתת למיעוט הגדרה חיובית, כמו דין לשמה, דין חיוב במעשר, דין קרבן!